
Balkanlarda Ayrılıkçı Birlik: 19. YÜZYIL SONUNDA BALKAN - ERMENİ KOMİTALARI

Galip ÇAĞ*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ayrılıkçı hareketler birçok bölgede eş zamanlı gelişti. Bir yandan Balkanlar, bir yandan Anadolu diğer yandan da Ortadoğu. Zaman zaman da bir bölgede birden fazla hadise birlikte patlak verdi. Şüphesiz bu durum Devlet-i Aliye'yi çok zorladı.

Balkanlarda bilhassa Bulgaristan'da başlayan hareketlilik kısa sürede bölgeye yayılırken komita ve çetelerin faaliyetleri Avrupa'da yankı bulmaya başlayınca bu durum Ermeniler için de cazip bir durum oluşturdu. Aynı yolu kullanmak amacıyla bölgedeki ayrılıkçı gruplarla irtibata geçtiler.

Bu çalışma Ermeni meselesinin Anadolu'da dışındaki bir boyutunu, Balkan boyutunu inceleyecek ve meseleye dair farklı bir bakış ortaya koymayı deneyecektir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Anadolu, Balkanlar, Komitacılık, Avrupa

Separatist Union in the Balkans: THE BALKANS - ARMENIAN COMMITTEES AT THE END OF THE 19TH CENTURY SUMMARY

In the last century of the Ottoman Empire; separatist movements simultaneously evolved in many areas: The Balkans, Anatolia and Middle East. From time to time broke out in an area with multiple events. No doubt, this was very forced Ottoman State.

The movement started in Bulgaria soon spread throughout the region. The activities of the gang began to be heard in Europe. This situation has created a compelling case for Armenians. In order to use the same way to have contact with separatist groups in the region.

This study outside of the Armenian issue size in Anatolia, Balkan size, will examine the issue and will try to put forward a different view on.

Keywords: Armenians, Anatolia, Balkans, Committees, Europea.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-posta: galipcag@gmail.com

Giriş

Ermeni Meselesi bilhassa 1878 Berlin Kongresi sonrasında birçok Avrupalı Devleti'nin gündeminde baş köşeye oturdu. Kimisi konuyu Osmanlı iç işlerine müdahale için bahane kabul etti, kimisi de Şark Meselesi'ne malzeme yaptı. Ancak tümünün yaklaşımı gayet emperyal ve modern zaman alışkanlıklarına paralel geliştirdi.

Ermeniler ilk zamanlarda Anadolu dâhilinde geliştirdikleri hareketliliklerini zamanla sınırların dışına da taşıdılar ve bir noktadan sonra devletin diğer bölgelerindeki ayrılıkçı hareketler ile birleştirdiler. Bu birleşmenin en etkili noktası Balkanlar idi. Zira ilk kopmaların başladığı bölgenin Avrupa'nın göz ucunda olması ve Batı'nın buraya tam destek vermesi bu tercihin gayet mantıklı olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Sona Doğru: Ermeni Komitelerinin Kuruluşu

Ulusçu düşüncenin Avrupa'da önce Fransa, akabinde de Avrupa'nın batısına kayan etkileri kısa zamanda Osmanlı topraklarına da ulaşmış ve buralarda eş zamanlı, ancak farklı bölgelerde vuku bulan ayrılıkçı eylemler başlamıştır.

Osmanlı Balkanında Sırp İsyanı ile başlayan çözülme 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan edışı ile iyice gün yüzüne çıkmış, bu durum diğer etnik grupları da etkilemiştir. Osmanlı aydınları bu ayrışmayı dahası çözülmeyi, engellemek için Tanzimat Fermanı ile birlikte tüm etnik grupları Osmanlı vatandaşı sayarak çözüm üretmeye çalışmışsa da isyanların giderek artması başarılı olunamadığını göstermiştir. Kırım Harbi'nde elde edilen başarı bu yüzyılda kısa süreli de olsa nefes alınmasını sağlamışken Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı bürokratlarına karşı takınılan tavır Avrupa'nın Osmanlı'nın bu çabalarına çok da samimi bakmadığını göstermiştir.

Jön Türklerin artan etkinlikleri ile birlikte Bab-ı Ali'de yaşanan değişim Meşrutiyet idaresini beraberinde getirince Osmanlı Devleti'nin bünyesinde tuttuğu uluslar içinde en azından yönetime ortak olma ümidi doğmuştur. Meclis-i Mebusan'ın açılışı ile parlamenter düzene resmen geçen Bab-ı Ali, çok geçmeden 93 Harbi ile sarsılacak ve sonucunda imzalanan Berlin Anlaşması (1878) ile gü-

nümüze kadar devam edecek büyük bir problemle karşı karşıya kalacaktır: Ermeni Sorunu.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti'nden, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ile sonra da 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde *Vilayât-ı Şarkiyeye* de Ermeniler lehine ıslahat yapılması istenmekteydi. Bu, Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahale edebilmeleri için bir bahane idi şüphesiz, ancak savaşın oldukça yıpratıldığı Bab-ı Ali anlaşma maddesine bağlı kalmaktan başka bir çare bulamayacaktı.

Rusların Osmanlı-Rus Harbi sonunda işgal ettiği Kars, Ardahan ve Batum'da Ermeni baskı ve zulmüne göz yummasına rağmen Ermeni sorununun yoğun bir şekilde gündeme gelmesi ve hissedilmesi 1880'li yıllarda bağımsız bir Ermenistan'ı amaç edinen Ermeni İhtilal Komitelerinin kurulmasıyla oldu¹.

1881 yılında Erzurum'da "*Anavatan Müdafileri*" cemiyeti, 1882'de Van'da Ermenileri, "*hukuklarına sahip kılmak*", gereken yerlerde isyanlar çıkartmak ve gençleri silahlandırmak amacıyla "*Kara Haç*" cemiyeti kurulmuştur. Hınçak Komitesi, 1887 yılında İsviçre'de *Armenia* gazetesi yazarlarından *Avedis Nazarbekyan* ve esiyle birlikte Kafkasyalı bir grup öğrenci tarafından kurulmuştur. İdarecileriyle üyelerinin büyük bir kısmını Rusyalı Ermeniler teşkil etmiştir. *Krisdapor Mikaelyan* ve arkadaşları, Kafkasya'da 1890'da Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği'ni (Tasnaksutyun Komitesi) meydana getirmişlerdir. Hınçak Komitesinin programı doğrultusunda ihtilal ateşini yakan komiteciler, 1896 yılı sonlarına kadar aralıklarla özellikle Doğu Anadolu'yu kasıp kavuracak olaylar zincirinin ilk halkasını başlatmışlardır².

Çözülmenin Merkezi: Balkanlar

Milliyetçiliğin Osmanlı coğrafyasındaki ilk etkilerinin Balkanlar da görüldüğü ve Fransız İhtilali'nden sadece 15 sene sonra ayaklanan Sırp'ların bunun en önemli delili olduğu açıktır. Osmanlı Devleti bu ilk hareketliliklere karşı gerek askeri gerekse idari müdahalelerle tedbir almaya çalışmışsa da Rusya ve Batılı devletlerin "*çözül-*

¹ Funda Selçuk Sirin, "*Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak Ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)*", AÜDTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi, XXVIII/45, Ankara, 2009, s. 208.

² Ermeni Komiteleri (1891-1895), Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara, 2001, s. vii.

mevi” destekleyen ve kışkırtan çabaları ile Balkanlardaki menfi hareketliliğin önüne geçilememiştir.

Yüzyıllar boyu Balkanlarda sağlanan pax otomana ile varlıkları korunan Balkan ulusları bahsi geçen dönemde kendilerince bir uyanış yaşamışlar ve bu uyanış sonrasında, o güne kadar ihtiyacıni hiç hissetmedikleri ulus devletleri için *cansiperane* bir mücadeleye girişmişlerdi. Bazı araştırmacılara göre bu bir tür yabancılaşma idi. Lory gibi araştırmacılar ise bunu kavramsal bir tabana oturarak Bulgaristan örneğinde *deosmanizatsiya* (Osmanlılıktan ve Osmanlıya ait şeylerden uzaklaşma) ile Avrupalılaşma hareketinin veya Şarkın izlerinden arınma, Batı kültürü ile bütünleşme çabalarının eş anlamlı ve birbirini tamamlayıcı bir olgu olarak gördüğü kanaatindedir.

Bulgar ulusçuları özellikle 1835’den sonra laik okullar, Osmanlı sınırları dışında yayınlanan Bulgarca gazete, kitap ve risaleler, *çitalişteler* (okuma salonları) ve nihayet küçük ruhban ve kiliseler vasıtası ile Osmanlı imparatorluğunu ve Türkleri *ulusal* gelişimlerini engelleyen ve kendilerini Avrupa çevresinden koparan bir güç olarak tasvir ettiler. Georgi Rakovski, Lüben Karavelov, Vasil Levski ve Hristo Botev’in komitecilik mücadelesine girişmesinden sonra bu süreç hızlandı (1862-1876)³. Kısa zamanda Balkanlarda ve çevresinde, Avrupa’nın büyük kentlerinde komite faaliyetlerini arttıran Bulgarlar, Bükreş’te, Gyurgevo (Yergöğü)’da, Filibe’de ve Sofya’da çeşitli ayaklanmalar ve kargaşa çıkararak davalarına katkı sağlayacak bir ortam yaratmaya çalışmışlardır.

Rusların destekledikleri Bulgar çete ve komitelerinin, halkı isyana kışkırtmaya yönelik faaliyetleri sonucu 1835’te Tırnova’da, 1841’de Niş’te, 1850’de Vidin’de ve 1868’de de Tuna vilâyetinde Osmanlı idaresine karşı isyan hareketleri oldu⁴. Türk, Grek, Bulgar, Yahudi ve Ermeni üyelerden oluşan devrimci komite,37’si Bulgar,7’si Türk ve 5’i karma olan toplam 49 köyü yakmıştır. Ayrıca bu olaylar sırasında 530’da Türk öldürülmüştür⁵.

³ Aşkın Koyuncu, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, OTAM, Sayı: 20, Ankara 2006, s. 202.

⁴ Osman Köse, “Bulgaristan Emareti Ve Türkler (1878-1908)”, Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1 (2006), Sayı: 2, s. 241

⁵ Mithat Aydın, Balkanlarda İsyân, Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 147,151.

Bulgar çetelerinin ve komitelerinin faaliyetleri sadece Romanya ve Bulgaristan'la kısıtlı kalmamıştı. Bu dönemde, 1903 yılının ilk 3 ayı içerisinde Makedonya'da 5328 Türk, 6000 Makedonyalı ölmüş, 193 ilçe yakılmış, 71.000 kişi de evsiz kalmıştı⁶.

Çözülmenin Müşterek Coğrafyası: Balkanlar

Ermenilerin millî şuurla ve Hıristiyanlık taassubuyla yetiştirilmeleri Amerikan misyonerlerinin ilk amacı olmuştur. Bu misyonerlerin en büyük başarısı Robert Koleji'nin açılmasından sonra görülmüştür. İstanbul'daki kolej, **Cyrus Hamlin** tarafından kurulmuştur. İlk öğrencileri Ermeni ve Bulgar gençlerinden oluşmuştur. Bu kolejden mezun olanlar, zamanla ünlü komitacı liderler haline gelmişlerdir. Daha ziyade Ermenilerin buldukları yerlerde kurulan bu misyonerlik teşkilâtlarındaki öğretmenler bir taraftan Ermeni gençlerini azgın bir Türk düşmanı yetiştirirken, diğer taraftan da onlara silâh yapmasını öğretmişlerdir⁷.

Şüphesiz ki Balkan komiteleri ile Ermeni komiteleri arasında nitelik konusunda ciddi farklar vardı⁸. Bunu hem Balkanları hem de Ermenileri çok iyi tanıyan Ruslardan başkası daha iyi bilemezdi. Dönemin Rus kumandanlarından Mayewski bu farklılığı şu sözlerle ifade ediyordu:

Balkanlar'da çalışmalarıyla, fedakârlıklarıyla ve cesaretleriyle şöhrat bulmuş olanlar görülür, ancak Ermeniler içinde tek bir benzerini bulmak mümkün mü? Hayır. Neden? Çünkü bunlar fakir köylülerin sırtından yaşamayı meslek edinmiş ve cellat rolü oynayan başıboş kimselerdir. Bunlar kurtarıcı olarak adlandırılabilirler mi? Hayır, çünkü ellerindeki silahlar sadece zayıflara karşı kullanılmıştır. Silah-

⁶ İbrahim Artuç, Balkan Savaşı, İstanbul 1988, s. 40.

⁷ Ramazan Tosun, Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı Ve Mahiyeti, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 14, Güz 2004, s. 152.

⁸ Ağırlıklı görüş bu olsa da bölgede görev yapan bazı bürokratlar farklı düşünebiliyorlardı. Örneğin Harput Amerikan konsolosu *Herbert Norton* konu ile alakalı olarak şu ifadeleri kullanır: "Bitlis ve Van vilayetindeki ihtilal teşkili esasen Makedonya'dakine benzer. Genel politika ve uygulanan metot Balkanlar'daki devrimcilerinkini andırır. Hali vakti yerinde olan bütün Ermenilerden mümkün olduğu kadar zorla yardım alındı ve yardımı reddetme durumunda olanlar tehdit edildiler ve cezaya çarptırıldılar. Nitekim Van'dan ayrıldıktan kısa süre sonra seçkin bir Protestan Ermeni'nin evini yardım etmeyi reddettiği için yakma teşebbüsünde bulundular", Erdal Açıkse, "Osmanlı Devleti'ni Parçalamak Amacıyla Batılı Devletlerin Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Siyaseti Ve Bölgedeki Faaliyetleri", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, X /II, Elazığ 2000, s. 218.

*sız köylü Ermeniler ise, kanları pahasına, silahlı isyancılara yardım etmek zorunda bırakılmışlardır*⁹.

Yukarıdaki değerlendirmeden anlaşılacağı üzere, Ermeni komitelerinin Balkan komiteleriyle birlikte faaliyet içersinde bulunmalarında onlara göre daha ilkel ve özellikle de teşkilatlanma konusunda geri kalmış olmaları önemli bir rol oynamıştı¹⁰.

Ancak diğer yandan Ermenilerin Balkanlarda, buradaki komitelerle aynı paydada buluşmalarında bir diğer önemli etken Amerikan Protestan misyonelerinin çalışmaları olmuştur.

Özellikle Balkanlarda Bulgarlar arasındaki “Bulgarlık” bilinci, Anadolu’da Ermeniler arasındaki “Ermenilik” bilinci büyük ölçüde misyoneler tarafından verilmiştir. Ermeniler, misyonelerden dindikleriyle, aldıkları eğitim ve gördükleri yardımla özellikle dil ve kültür sahasında milli bir alt yapı edinmişlerdir. Bu kazanım onlara siyasi sahada devlet ve vatan konularında bir bağımsızlık düşüncesi aşlamıştır¹¹. Dolayısıyla Ermeniler aldıkları eğitimle tebaası oldukları devlete ve ülkeye hizmet etmek yerine, devletine karşı git-tikçe yabancılaşan düşmanca bir ruh hali içine girmişlerdir. Üstelik mezun olduktan sonra öğretmenlik, vaizlik, doktorluk gibi görevler olarak artık misyoneler için bir müşteri değil, bizzat misyoneler-in işlevini üstlenen yeni nesil Ermeni çocuk ve gençlerinin mimarı olacaklardır¹².

Misyonerlerin adeta bir reklam kampanyasına dönüştürdükleri faaliyetleri ile birlikte Osmanlı coğrafyasındaki bir ayrılıkçı hareketi sahiplenen söylemleri, tek başına hareket etme kabiliyetine sahip olmayan Ermeni komitelerini şüphesiz etkilemişti. Bu dönemde uluslararası basın da aktif olarak kullanıldığı düşünülür-

⁹ Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar, Haz. Rus Generali Mayewski, Terc. Azmi Süslü, Ankara 1986, s. 22.

¹⁰ Tabi bunun yanında misyonelerinin yönlendirmelerinin tesirini de göz ardı etmemek lazımdır. Bazen Ermeni komitecileri ile misyoner işbirliği içinde icra edilen faaliyetler, Ermenilere tıpkı Bulgaristan’da olduğu gibi misyoneler aracılığı ve büyük devletlerin desteğiyle Bağımsız Ermenistan’a ulaşacakları güvenini telkin etmiştir. Misyoner White bile Merzifon’da Ermeni olayları sırasında Ermeniler arasında Avrupalı devletlerden müdahale için gizli bir ümit, hatta inancın var olduğunu gözlemlemiştir, Mithat Aydın, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, OTAM, Sayı: 20, Ankara, s. 88.

¹¹ Erdal Açıkses, “Amerikalı Misyonerlerin Samsun Ve Çevresindeki Faaliyetleri”, Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu 1. Kitap, Samsun 2006, s. 176.

¹² Aydın, a.g.m., s.102

ğünde komitelerin Balkanlar ve Avrupa'ya bakışının ne şekilde geliştiği çok daha net anlaşılabilirdi. Örneğin, **Boston Herald** gazetesinde çıkan *Atciyan* adındaki bir Ermeni mektubunda Robert Koleji müdürü C. Hamlin'in "Ermeni davasına müsa'îd olan şimdi ki meslek-ı hareketine asla istibaha haml bırakmayacak bir takım elfâz ve ta'birâtı havi ahiren Amerika Ermenilerine mektuplar göndermiş olduğunu", birkaç sene önce de **Amberisat** şehrinde yapılan bir toplantıda "Robert Koleji mektebini Bulgar memleketinin serbestiyet ve istiklalini te'min etmiş olan hareket-i ihtilaliyede gereği gibi zîmedhal bulunmuş oldukları sâmi'iyâne gayet müftehirâne beyan etmiş olduğunu" yazmıştır. Yarı resmi bir gazete hüviyetine sahip olan **New York Tribune** gazetesine bakılırsa Bulgaristan'ın bağımsızlığı sadece Robert Koleji'nin değil, aynı zamanda Üsküdar'daki misyoner kız okulunun da eseri idi. Kısaca Bulgaristan'ın bağımsızlığını Robert Koleji'nin temin ettiği Amerika da dâhil herkesin malumu olmuştu¹³.

Balkan ve Ermeni komitelerinin müşterek faaliyetlerinin ilk aşaması öncelikle Balkanlarda Bulgar ve Makedon komitelerinin müşterek hareket etmesinde yatıyordu. 1902 yılına ait bir belgede örneğin bu birliktelikten bahsedilirken birlikteliğin ilk meyvesi olarak da Bulgar krallığının ilanı olduğu belirtiliyordu¹⁴. Bu birlikteliğin ne şekilde oluştuğu ya da ne gibi eylemlerin bu koalisyona zemin hazırladığı önemli bir noktadır. Arşiv kaynakları tarandığında Ermeni-Bulgar-Yunan-Makedon komite birlikteliğine dair birçok vesika göze çarpmaktadır. Bazen bir Yunan hariciye görevlisini büyük bir coşku ile karşılayan Makedon -Ermeni komitecilere rastlanırken¹⁵, bazen de Bulgaristan'da Makedonya'nın bağımsızlığı için düzenlenen bir mitingde gösteri yapan Ermenilerden haber alınabilmektedir¹⁶.

Gerek Balkanlar gerekse de Anadolu toprakları Avrupa için önemli bir uğraş alanıydı. Bu uğraşının en önemli amacı da hiç şüphesiz Osmanlı topraklarını pay etmekteydi. Bahsi geçen amaç için Avrupa'nın önemli merkezlerinde faaliyet gösteren bazı dernek ve örgütler zaman zaman belirli misyonlarla Osmanlı toprakları-

¹³ Aydın, a.g.m., s.102. M. Hüdayi Şentürk, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi(1850-1875), TTK, Ankara 1992, s. 64.

¹⁴ Y. MTV Dosya: 238, Gömlek: 53.

¹⁵ Y.A...HUS., Dosya: 259, Gömlek: 88.

¹⁶ Y.A...HUS., Dosya: 20, Gömlek: 17.

na girmiş ve burada menfi bazı eylemlerde bulunmuşlardır. Örneğin Cenevre Ermeni Komitesi tarafından Doğu'daki Ermenileri örgütlemekle görevlendirilen Londra Ermeni ittifak organı "*Trochak Redaksiyonu*"nun güven mektubunu hâmil "*Ermeni Yurtseverler Federasyonu*" üyesi ve bu federasyonun ihtilâl programını yaymaya çalışan Tahran doğumlu Vartanez Papazian'ın Avrupa'daki Ermeni anarşistler ve militan Stayanoff'la olan ilişkileri gerekçesiyle Romanya'dan sınır dışı edildiği kaydı bu tarz bir hamlenin izlerini taşımaktadır¹⁷. 1895'te Mösyö *Crispi* ve *Blanc* isimli Fransız devlet adamlarının Osmanlı meclisinde Ermeni ıslahatlarına dair yaptıkları konuşmalar ve meseleye bilfiil müdahaleleri de yine bu duruma örnek gösterilebilir¹⁸.

Ermeni komitelerinin Balkan / Bulgar komiteler ile müşterek hareket etmelerini kolaylaştıran en önemli unsur aynı radikal eylem anlayışına sahip olmalarıdır. Amaçlarına ulaşmak noktasında her hangi bir sınır kavramına sahip olmayan bu iki grubun Osmanlı toprakları üzerindeki tüm eylem planlarında ciddi bir tahrip niyeti ve etkili bir provokasyon anlayışının olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca tek taraflı olmayan iletişim ağı ile aralarında rahatlıkla bağ kurabilen bu iki ayrılıkçı grubun birlikte hareket notasındaki çabaları da müşterek niyetlerindeki "*samimiyetlerini*" ortaya koymaktadır. Mesela İstanbul'da basılan Baynokbağı Şemek isimli gazetenin, hamallar vasıtası ile Bulgaristan'da Ermeni ve Bulgar komitelerine gönderilmesi¹⁹ bu mücadeleyi gösteren önemli bir delildir. Ayrıca Bulgar ve Ermeni komitecilerin radikal fikirlerine örnek olması açısından, Ermeni komitecilerinin Bulgar komitecilerle birleşerek başkente yabancı konsolosları öldürecekleri haberinin yayıldığı, İkinci Ordu Müşiriyeti'ne gönderilen teyakkuz halinde bulunulması emrinin arşiv kayıtlarında yer aldığını bilmekte fayda vardır²⁰. Zira bu misli bir eylemin ne gibi sonuçlar doğurabileceği açıkça görülebilmektedir. Bunun yanında muhtemelen Bulgarların Ermenilere desteklerinin bir karşılığı olarak Makedonya'nın ele geçirilmesi için İstanbul'da 3.000 kişilik bir komitenin kurulduğu kayıtlarca sabit-

¹⁷ HR.SYS., Dosya: 2785, Gömlek: 3.

¹⁸ HR.SYS., Dosya: 194, Gömlek: 40.

¹⁹ DH.MKT., Dosya: 1896, Gömlek: 7.

²⁰ Y.PRK.BŞK., Dosya: 32, Gömlek: 83.

tir²¹. 3.000 rakamının abartılı duruşu eleştirilmeye muhtaç olmakla birlikte Ermenilerin kendi davalarının dışında böyle bir amaca hizmet niyetiyle mücadeleye girişmeleri oldukça dikkat çekicidir.

Bulgar Ordusunda Bir Ermeni: Antranik

Burada çalışmanın sınırlarına çıkılsa da özellikle Bulgar komiteciliği ve Ermeni komiteciliğinin müşterek faaliyetleri söz konusu olduğunda kısa da olsa Antranik'ten bahsetmek yerinde olacaktır.

Antranik, 1865 yılında Şebinkarahisar'da doğdu. Burada 1885 yılında kurulan ihtilâl hareketine ilk katılanlardan birisi olan Antranik, 1890'ların sonunda babası ile tartışan bir Türk'ü öldürmüş ve İstanbul'a kaçmıştı. İstanbul'da Hınçaklarla tanıştı ve bir Türk polis şefinin öldürülmesi işini üzerine aldı, bu cinayeti işledikten sonra Batum'a kaçtı. Bu tarihler Ermeni İhtilal fikirlerinin ortaya çıktığı tarihlerdi²². Bir anlamda Antranik Ermenilerin ihtiyacı olan kahramandı. Kısa zaman zarfında Ermeniler için bu denli önemli hale gelmesini de şüphesiz bu özelliği sağlamıştı.

Antranik 1906 yılında Bulgaristan'a gitti. Zaten Bulgaristan'ın ve buradaki komitelerin Ermeni çeteleri için özel bir yeri vardı. Zira 1895-96 yılında 10.000 Ermeni göçmen Bulgar Kralı Ferdinand tarafından Bulgaristan'ın farklı bölgelerine yerleştirilmişti. Bir anlamda burası onlar için bir yavru vatandı.

1870'li yıllar boyunca İstanbul'daki Ermeni Patriği Kırımian Hairik, Bulgar Prensiği'nin bağımsızlığına destek verdi. Yüzyılın başında Ermeni ihtilâlcileri Makedonya'daki Bulgar çetelerinden nasıl bomba yapıldığını öğrendiler. Van vilayetindeki Ermeniler Bulgaristan'ın takip ettiği yolu takip ederek Bulgar komiteleri gibi teşkilatlandılar²³.

Antranik'in Bulgaristan'daki görevi, buradaki Ermenileri teşkilatlandırmak ve Taşnaksütyun cemiyetinin burada kuracağı askeri talim okulunun alt yapısını oluşturmaktı. Amerika Merkez Komitesi'nin gönderdiği paralarla okul 1906 yılında kuruldu. Okula Bulgar Kralı da destek verdi. Fakat okul 1907 yılında maddi imkânsızlıklardan dolayı kapatıldı.

²¹ Y.PRK.BŞK., Dosya: 48, Gömlek: 54.

²² Haluk Selvi, "Hangi Antranik?", <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/Antranik.pdf>, s. 2.

²³ Selvi, a.g.m., s. 2.

1912 yılında Balkan Harbi'nin çıkması Ermenilere bekledikleri fırsatı verdi. Ermeniler, Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetini kendi çıkarlarına uygun gördüklerinden Bulgarlara destek verdiler. Taşnaksütyun gazeteleriyle, Ermeni askerlerini Osmanlı ordusundan firara teşvik ederken diğer taraftan çete reisi Antranik başına topladığı 300 kişilik intikam çetesiyle Edirne, Keşan, Malkara ve Tekirdağ'da katliamlar yaptı²⁴. Ermeniler buradaki Osmanlı mağlubiyetini destanlaştırarak her yere dağıttılar³⁵. Antranik ve Bulgaristan'daki Ermeniler, Bulgar Hükümeti tarafından madalyalarla ödüllendirildi, Bulgar Kralı Ferdinand, Antranik'in Bulgar ordusunda görevli olarak maaşa bağlanmasını istedi. Antranik'in çok sonraları dahi Bulgar hükümetinden 600 frang maaş aldığı kaydedilmektedir²⁵.

Sonuç

Ermeni meselesinde bugün gelinen nokta çözüme oldukça uzak. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir miras olarak aldığı meseleye dair çözüm çabaları çoğu zaman bilimsel ahlak ve bakıştan yoksun zihinlerce çıkmaza sürüklenmekte. Ancak tarihi kaynak ve vakalar göstermektedir ki Ermenilerin tehcir öncesindeki çabaları Osmanlı idaresine ciddi zorluklar çıkarmış ve devleti zorda bırakmıştır. Özellikle zaten Anadolu'da yeterince ciddi bir hareketlilik gösteren Ermeni çetelerinin Batılı destekçilerle olan irtibatları çözümsüzlüğü iyice belirginleştirdi.

Ermenilerden çok önce başlayan Balkan isyanları devleti zaten ciddi manada yıpratmıştı. Kopmalar başlamış bu kopmalar devletin diğer bölgelerine de örnek teşkil etmişlerdi. Ermenilerin bu örneği uzun süre görmezden gelmesi de beklenemezdi.

Görünen o ki Balkanlar ve Ermeni meselesi birbirlerinden ayrılmaz parçalar ve konuya bakarken bu iki parça birbirinden ayrı düşünülmemeli. Bu bütüncül bakış çözümün ortaya konmasında mühim bir gereklilik. Dolayısıyla Türkiye'de mesele ile ilgili araştırmacıların bu doğrultuda çalışmalara önem vererek ilerlemesi konuya dair bir kapıyı daha açacaktır.

²⁴ Yarbay Tverdohlebof, *Gördüklerim Ve Yaşadıklarım*, ATASE Yay., Ankara 2007, s. 10.

²⁵ Antranig Chalabian, *Mariam Arpi, Nairi Arek, Antranik Paşa, Peri*, 2003, s. 154.

KAYNAKÇA

- Y. MTV Dosya: 238   Gömlek: 53.
- Y..A...HUS.,   Dosya: 259   Gömlek: 88.
- Y..A...HUS.,   Dosya: 20   Gömlek: 17.
- HR.SYS.,   Dosya: 2785,   Gömlek: 3.
- HR.SYS.,   Dosya: 194,   Gömlek: 40.
- DH.MKT.,   Dosya: 1896,   Gömlek: 7.
- Y.PRK.BŞK., Dosya: 32,   Gömlek: 83.
- Y.PRK.BŞK.,   Dosya: 48,   Gömlek: 54.
- Sirin, Funda Selçuk, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak Ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", *AÜDTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45, Ankara, 2009, ss. 207-219.
  - *Ermeni Komiteleri (1891-1895)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara, 2001.
  - Koyuncu, Aşkın, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM*, Sayı: 20, Ankara 2006, ss. 197-243.
  - Köse, Osman, "Bulgaristan Emareti Ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, 1, Sayı: 2, 2006, ss. 237-272.
  - Aydın, Mithat, *Balkanlarda İsyân, Osmanlı-İngiliz Rekabeti*, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
  - Artuç, İbrahim, *Balkan Savaşı*, İstanbul 1988.
  - Şentürk, M. Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi(1850-1875)*, TTK, Ankara 1992.
  - Tosun, Ramazan, "Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı Ve Mahiyeti", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, Güz 2004, ss.143-163.
  - *Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar*, Haz. Rus Generali Mayewski, Terc. Azmi Süslü, Ankara 1986.
  - Aydın, Mithat, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", *OTAM*, Sayı: 20, Ankara, ss. 79-122.
  - Açıkses, Erdal, "Amerikalı Misyonerlerin Samsun ve Çevresindeki Faaliyetleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu 1. Kitap*, Samsun 2006, ss. 175 197.
  - Açıkses, Erdal, "Osmanlı Devleti'ni Parçalamak Amacıyla Batılı

Devletlerin Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Siyaseti Ve Bölgedeki Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, X / II, Eylül 2000, ss.209-222.

- Selvi, Haluk, “*Hangi Antranik?*”, <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/Antranik.pdf>
- Chalabian, Antranig, Arpi, Mariam, Arek, Nairi, *Antranik Paşa*, Peri, 2003.
- Yarbay Tverdohlebof, *Gördüklerim Ve Yaşadıklarım*, ATASE Yay., Ankara 2007.

EKLER

1 Kasım 1883'te Paris büyük elçisi Esat Paşa'dan Hariciye Nazırı Arifi Paşa'ya yazılan mektubun ilk kısmı. Mektupta Paris'te bulunan Ermenilerin Balkan komiteleri ile olan münasebetlerinden dolayı incelenmesinin istendiği, ancak herhangi bir bulguya rastlanmadığı belirtilirken, aşağıda ilk kısmına yer verilen mektupta Arifi Paşa'nın ısrarlı bir şekilde buradaki gizli Ermeni faaliyetlerinin incelenmesi talep edilmiştir.

General Antranik'in Bir Fotoğrafi

(http://www.armenews.com/article.php3?id_article=46561)